

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2023.383240.1163>

Dealing with the Challenges of Using Drones as New Technology in International Law of Human Rights and International Humanitarian Law

Mohamad Setayeshpur¹

¹ Assistant Professor of International Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Islamic Republic of Iran

Article Info	Abstract
Original Article Received: 26-1-2023 Accepted: 06-07-2023 Keywords: Drone UAV Unmanned Aerial Vehicle New Technology *Corresponding author e-mail: mohamadsetayeshpur@yahoo.com	Drones, also referred to as UAVs (Unmanned Aerial Vehicles), are considered the achievement of technological progress. Technological progress and, as a result, the quantitative and equipment expansion of drones has led to an increase in the use of these artificial birds in the two arenas of international peace and armed conflict; Because new technologies are not always positive, but in addition to violating privacy, they may be harmful. The upcoming research is trying to answer the question, what is the approach of international law of human rights and international humanitarian law regarding using drones as a new technology? The current research hypothesises that the principles and rules of international law of human rights and international humanitarian law apply to drones. The present study has been carried out with a descriptive-analytical method based on collecting information using a library method to verify its hypothesis. The current analytical research has proved that drones with informational functions have violated human rights, including the breach of privacy and the violation of personal security. In armed conflict, all principles of international humanitarian law apply to drones, including discrimination, proportionality, caution, necessity and prohibition of suffering.
How to Cite: Setayeshpur, M. (2023). Dealing with the Challenges of Using Drones as New Technology in International Law of Human Rights and International Humanitarian Law. <i>Modern Technologies Law</i>, 4(8), 199-210.	Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3836

حقوق فناوری های نوین

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2023.383240.1163>

هماوردی با چالش های استفاده از پهپادها به منزله ی فناوری نوین در حقوق بین الملل بشر و حقوق بین الملل

بشردوستانه

محمد ستایش پور^۱

^۱ استادیار حقوق بین الملل، دانشکده حقوق دانشگاه قم، قم، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

هواپیماهای بدون سرنشین، که به اختصار از آن ها با عنوان پهپاد (پرنده هدایت پذیر از راه دور) نیز یاد شده است، دستاورد پیشرفت فناوری برشمرده می شوند. پیشرفت فناوری و در نتیجه آن، گسترش کمی و تجهیزاتی پهپادها موجب فزونی کاربرد این پرنده های ساخت دست انسان در دو عرصه صلح و مخاصمه مسلحانه بین المللی شده است؛ زیرا همواره فناوری های نوین مثبت نیستند، بلکه علاوه بر نقض حریم خصوصی ممکن است بلای جان باشند. پژوهش پیش رو درصدد است به این سؤال پاسخ دهد که رویکرد حقوق بین الملل بشر و حقوق بین الملل بشردوستانه در خصوص استفاده از پهپادها به منزله ی فناوری نوین چیست؟ فرضیه پژوهش حاضر این است که اصول و قواعد حقوق بین الملل بشر و حقوق بین الملل بشردوستانه در خصوص هواپیماهای بدون سرنشین کاربرد دارند و پهپادها تاب اعمال آن ها را دارند. پژوهش پیش رو به منظور راستی آزمایی فرضیه خود، با روش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه ای انجام شده است. جستار تحلیلی حاضر اثبات کرده است که پهپادها با کارکرد اطلاعاتی به نقض حقوق بشر - از جمله و به ویژه - نقض حریم خصوصی و نقض امنیت فردی منجر شده اند. در زمان مخاصمه مسلحانه، همه ی اصول حقوق بین الملل بشردوستانه، از جمله تفکیک، تناسب، احتیاط، ضرورت و منع رنج و آلام بیهوده، در خصوص هواپیماهای بدون سرنشین کاربرد دارند.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۱۱/۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۳/۱۷

واژگان کلیدی:

پهپاد

هواپیماهای بدون سرنشین

پرنده هدایت پذیر از راه دور

فناوری نوین

*نویسنده مسئول

رایانامه: mohamadsetayeshpur@yahoo.com

نحوه استناددهی:

ستایش پور، محمد (۱۴۰۲). هماوردی با چالش های استفاده از پهپادها به منزله ی فناوری نوین در حقوق بین الملل بشر و حقوق بین الملل بشردوستانه. حقوق فناوری های نوین، ۴(۸)، ۱۹۹-۲۱۰.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۳۸۳۶

مقدمه

فناوری یکی از عوامل توسعه حقوق و به‌ویژه حقوق بین‌الملل است (محمودی، ۱۳۹۰، ص ۲۹۴؛ ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۱، ص ۳۲-۳۳). پهپادها (پرنده‌های هدایت‌پذیر از راه دور)، که از آن‌ها با عنوان هواپیماهای بدون سرنشین^۱ نیز یاد شده است، (طلایی و زرنگار، ۱۳۹۶، ص ۳۸)، دستاورد پیشرفت فناوری‌های نوین هستند (کاظمی و الهیان، ۱۳۹۹، ص ۴۵). پهپادها هواپیماهایی که هستند که سرنشین ندارند. این بدون سرنشین بودن به دو طریقه جبران شده است: برخی از هواپیماهای بدون سرنشین از طریق نیروی متخصص از راه دور هدایت می‌شوند و برخی دیگر، به‌صورت هوشمند خودکار هستند (UNHRC, 2010, p. 80-81).

جستار تحقیقی پیش‌رو درصدد است که به موضوع هم‌اوردی با چالش‌های استفاده از پهپادها به‌منزله فناوری نوین در حقوق بین‌الملل بشر^۲ و حقوق بین‌الملل بشردوستانه بپردازد و در واقع، به این سؤال اصلی پاسخ دهد که رویکرد حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه در خصوص استفاده از پهپادها به‌منزله فناوری نوین چیست؟ فرضیه پژوهش حاضر این است که حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه در خصوص هواپیماهای بدون سرنشین کاربرد دارند و پهپادها تاب اعمال آن‌ها را دارند. در سطور حاضر، به‌منظور راستی‌آزمایی فرضیه، به فراخور موضوع پژوهش، روش توصیفی - تحلیلی به کار رفته است و اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای از طریق تدقیق در اسناد، کتاب‌ها، مقاله‌ها و تارنماهای معتبر فیش‌برداری شده‌اند. در تحقیق حاضر، نخست به استفاده از پهپادها از منظر حقوق بین‌الملل بشر و سپس به استفاده از پهپادها از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌پردازد.

۱. استفاده از پهپادها از منظر حقوق بین‌الملل بشر

حقوق بشر حقوق اعطای حق است. حقوق بین‌الملل بشر حقوق بین‌الملل درباره حق‌های بشری است؛ از این‌روست که از آن با عنوان نظام بین‌المللی حقوق بشر نیز یاد شده است (مهرپور، ۱۳۸۷، ص ۱۲)؛ در واقع به نظام حقوقی بین‌المللی، که موضوع آن حق‌های بشری است، می‌پردازد. به این ترتیب، حقوق بین‌الملل بشر به آن دسته از مقررات بین‌المللی، که موضوعشان حق‌های (حقوق) بشر است، می‌پردازد.

۱-۱. حق بر حریم خصوصی

هواپیماهای بدون سرنشین، که خود زاینده فناوری نوین هستند، روزه‌روز با پیشرفت فناوری نوین، توسعه یافته و بر شمار آن‌ها افزوده و کیفیت عملکرد آنان تقویت می‌شود. به اقتضای پیشرفت فناوری، روزه‌روز این پهپادها همه‌گیرتر شده‌اند (کاظمی و الهیان، ۱۳۹۹، ص ۴۵). امروزه از پهپادها در موارد روزمره، نظیر امداد رسانی استفاده می‌شود و پهپادهایی ساخته شده‌اند که کارکردشان انتقال کالا است و حتی برخی مشخصاً پهپادهای پستی هستند (مرادی، ۱۳۹۸، ص ۸۲، ۸۵). این فراگیری تا آنجا پیش رفته که پیش‌بینی شده است در آینده پهپادها نقش اصلی را در زندگی بشر ایفا کنند (ایزدی‌فرد و نظرپور، ۱۴۰۱، ص ۵۳). فراگیر شدن کاربرد پهپادها به‌منزله دستاورد فناوری نوین در مسائل ریز و کلان، بستری است که از رهگذر اعمال آنان حقوق بشر نقض شود؛ برای مثال فناوری موجب شده است که این پهپادها به دوربین مجهز شوند و دوربین‌های پیشرفته‌ای در ابعاد مختلف در آن‌ها تعبیه شوند که هر یک قابلیت‌های گوناگون دارند؛ از جمله این که می‌توانند از راه دور تصاویری با جزئیات دقیق ارائه دهند. بعضی از کشورهایی که از دانش ساخت و هدایت پهپادها برخوردارند از آن در راستای اهداف نظارتی خود بهره می‌جویند. برای مثال، کشوری نظیر کانادا پهپادهایی دارد که آن‌ها را به‌منظور نظارت بر زندگی افراد به‌کار می‌برند. پهپادها به‌منظور یافتن موقعیت افراد به نرم‌افزار شناسایی چهره مجهزند، امری که به نقض حق افراد بر حریم خصوصی منجر می‌شود. نقض حق بر حریم خصوصی موجب خدشه‌دار شدن کرامت انسانی می‌شود و این درحالی است که کرامت انسانی ذاتی است و باید پاس داشته شود (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۲).

1. Unmanned Aerial Vehicle

2. International Human Rights Law

حق بر حریم خصوصی، به‌منزله یکی از حقوق هر انسانی، از آن متمتع است و حق استیفای آن را دارد، در زمره نسل اول از حقوق بشر طبقه‌بندی شده است و ارتباط وثیق و انفکاک‌ناپذیری با کرامت انسانی دارد. از این رو، حق بر حریم خصوصی نیز حقی ذاتی برشمرده شده است. ذاتی بودن حق بر حریم خصوصی به این معناست که حتی اگر در منشور بین‌المللی حقوق درج نمی‌شد، باز هم حق تمتع از آن وجود داشت. این ذاتی بودن حق بر حریم خصوصی، قطع نظر از عوارضی نظیر رنگ پوست، نژاد، جنس، قومیت یا امثال آن‌هاست و انسان بما هو انسان از آن برخوردار است. هر فرد انسانی حق دارد که اطلاعاتش نزد خودش محرمانه باشد و بدون اجازه قبلی او، به آن‌ها دسترسی وجود نداشته باشد. در واقع حریم خصوصی آن قلمرو شخصی و درونی فرد است که واجد حرمت است. هر فرد انسانی از حق استقلال در امور مربوط به زندگی خصوصی خود برخوردار است و از این رو، نظارت بر امور مربوط به زندگی خصوصی فرد یا رفتاری که موجب مخدوش کردن حیثیت فرد شود ممنوع است.^۱ این امر هم از منشور بین‌المللی حقوق و هم از اعلامیه حقوق بشر اسلامی برداشت می‌شود. مقررات حقوقی بین‌المللی به‌خوبی گویای بایستگی پاسداشت حق بر حریم خصوصی قلمداد می‌شوند و درباره‌ی بایستگی پاسداشت آن حق به‌منزله یکی از حقوق بشر، که در زمره نسل اول از حقوق بشر است، تردیدی وجود ندارد.

۱-۲. حق امنیت فردی

درخصوص پرنده‌های مصنوع دست انسان، حق دیگری که از حقوق بشر در معرض تضییع است حق امنیت فردی است؛ البته نیک روشن است که این در معرض تضییع بودن به‌مثابه آن نیست که استفاده از پهپادها لزوماً به تضییع آن بینجامد، بلکه به معنای آن است که استفاده از پهپادها بستر تضییع آن را میسر ساخته است. به‌موجب حقوق بین‌الملل عرفی، به آن نحو که در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر منعکس شده است، هر فرد انسانی از حق امنیت فردی برخوردار است. همین‌طور به‌موجب ماده ۳ از اعلامیه یادشده، که خود منعکس‌کننده حقوق بین‌الملل عرفی است، نباید در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات هیچ‌کس مداخله‌ای خودسرانه صورت پذیرد یا کمترین خدشه‌ای به شرافت، آبرو و شهرت کسی وارد آید.^۲ خودسرانه در اینجا به معنای غیرقانونی است. از این رو، به‌موجب حقوق بین‌الملل موضوعه، به آن نحو که در اعلامیه جهانی حقوق بشر منعکس شده است، هرگونه مداخله در زندگی خصوصی، امور خانوادگی، اقامتگاه یا مکاتبات شخص، باید به حکم قانون باشد و مداخله غیرقانونی و خودسرانه در آن، نقض تعهد بین‌المللی قلمداد و موجب مسئولیت بین‌المللی می‌شود.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد از رهگذر صدور قطعنامه ۱۶۷/۶۸ به‌صراحت اعلام کرده است که حقوق بین‌الملل بشر در گستره جهانی بایسته می‌دارد که حق بر حریم خصوصی پاس داشته شود. این امر، افزون بر آن که در ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر منعکس شده، در ماده ۱۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی نیز به آن پرداخته شده و علاوه بر آن، جامعه قاعده حقوق بین‌الملل عرفی به خود پوشیده است.^۳ به‌طور کلی، تقابل دو مفهوم بنیادین حریم خصوصی و امنیت از موضوعات چالش‌برانگیز جامعه بین‌المللی است و منحصر به بحث هواپیماهای بدون سرنشین نمی‌شود و در تمامی مواردی که سخن از حریم خصوصی و امنیت به میان می‌آید مطرح است.

پاسداشت حریم خصوصی حق ذاتی^۴ انسان است و با کرامت ذاتی انسان رابطه مستقیم دارد. امنیت نیز از حق‌هایی است که قواعد حقوقی کوشیده‌اند آن پاس داشته شود. اینک چنانچه بین این دو حق، یعنی حق بر حریم خصوصی و حق بر امنیت، تقابل حادث شود، اصل بر پاسداشت حق بر حریم خصوصی است و نقض آن با استناد به حق امنیت جنبه استثنایی دارد و باید به‌نحو مضیق تفسیر و اعمال شود؛ چه این‌که دامنه استثنا باید به‌نحو مضیق تفسیر و اعمال شود و دامنه اصل به‌نحو موسع تفسیر و اعمال شود. اصل بر این است که حریم خصوصی پاس داشته شود و به هر بهانه‌ای نمی‌شود حق بر حریم خصوصی را نقض کرد. از این رو، چنانچه کشوری نظیر امریکا به بهانه امنیت حق بر

^۱ در این باره بنگرید به <http://www.humanrights-iran.ir/news-36624.aspx>

^۲ UNGA (1948). Universal Declaration of Human Rights, Res. 217 A(III), Art. 12

^۳ UNGA (1948). Universal Declaration of Human Rights, Res. 217 A(III), Art. 12; International Covenant on Civil and Political Rights (1966), Art. 17.

^۴ Inherent Right

حریم خصوصی را بارها نقض کند، به موجب حقوق بین‌الملل بشر پذیرفته نیست. آمریکا پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۱، با ارائه تفسیر موسع، حق بر حریم خصوصی را در مسلخ‌گاه امنیت ذبح کرد (<https://www.aclu.org/issues/human-rights/human-rights-and-privacy>). مطابق با آمارهای ارائه شده، آمریکا در حدود ۱۵۰۰ نفر از اعضای القاعده را به قتل رسانده است (علاقه‌بند حسینی و یزدان‌نجات، ۱۳۹۲، ص ۲۲۵؛ Schmitt, 2010, p. 312). به‌طور کلی، وقایعی که در روز ۱۱ سپتامبر ۲۰۱۱ رخ داد موجب تحولی عظیم در خصوص رویکرد برخی از مفاهیم حقوقی شد (علاقه‌بند حسینی و یزدان‌نجات، ۱۳۹۲، ص ۲۲۵). با این حال، نباید از یاد برد که دامنه استثنائات گسترده‌تر از دامنه اصل نیست و چنانچه مصادیق استثنا گسترده‌تر باشند، خلاف مقتضای اصل است (Kondrasuk & Arwood, 2008, p. 52-54; Burke & Cooper, 2008, p. 32-33).

در خصوص کارکرد اطلاعاتی هواپیماهای بدون سرنشین، می‌توان به نمونه‌های فراوانی اشاره کرد؛ از جمله پهپادهایی که روسیه در جنگ اوکراین به‌کار گرفت یکی از جدیدترین آن‌هاست. افزون‌براین، پهپادهایی که نیروهای ناتو در جنگ موسوم به بالکان به‌کار گرفتند از نمونه‌هایی قلمداد می‌شوند که کشورها از پهپادها استفاده کرده‌اند و موضوع امنیت فردی مطرح شده است (تقی‌زاده و هداوندی، ۱۳۹۱، ص ۶۸). مورد بارز جاسوسی، که مربوط به جمهوری اسلامی ایران هم می‌شود، مربوط به ورود پهپاد آمریکایی به حریم هوایی جمهوری اسلامی ایران است. این واقعه در زمان صلح اتفاق افتاده و هواپیمای آمریکا کارکرد اطلاعاتی هم داشته است.

قطع نظر از این‌که پهپاد سرنگون شده دولتی یا غیردولتی، در خدمت دولت بوده یا نبوده، جنگی بوده یا غیرجنگی، ایالات متحده آمریکا با این اقدام، تعهد خود به حفظ تمامیت سرزمینی کشورهای دیگر را نقض کرده است. در واقع اقدام صورت گرفته نقض تعهد بین‌المللی به حفظ تمامیت سرزمین جمهوری اسلامی ایران است و از آنجاکه این اقدام از طریق ارگان کشور آمریکا صورت گرفته است، در انتساب آن به کشور آمریکا تردیدی نیست. به این ترتیب، هر دو عنصر نقض تعهد بین‌المللی و انتساب عمل به کشور محقق شده و با قاطعیت می‌توان گفت عمل متخلفانه بین‌المللی ارتکاب یافته است. به موجب حقوق مسئولیت بین‌المللی، به آن گونه که در مجموعه مواد ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد در خصوص مسئولیت بین‌المللی دولت بابت عمل متخلفانه بین‌المللی انعکاس یافته و قاعده حقوق بین‌الملل عرفی نیز هست، به محض ارتکاب عمل متخلفانه بین‌المللی توسط کشور، مسئولیت بین‌المللی آن کشور محقق است (ستایش‌پور، ۱۳۹۴، ص ۶، ۸).

بنابراین نقض حریم هوایی کشور جمهوری اسلامی ایران مسئولیت بین‌المللی آمریکا را به دنبال داشته است و این قطع نظر از آن روی است که به هر دلیل حقوقی یا فراحقوقی سازوکار حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف بین‌المللی پی گرفته بشود یا نشود. حقوق مسئولیت بین‌المللی و حقوق حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی به‌رغم ارتباط وثیقی که با یکدیگر دارند، به لحاظ حقوقی، دو زمینه جداگانه هستند که ممکن است کشوری مسئولیت داشته باشد، اما به هر دلیلی سازوکار حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف بین‌المللی طی نشود. برای مثال، بی‌تردید مسئولیت بین‌المللی رژیم بعث عراق بابت به‌کارگیری تسلیحات شیمیایی علیه جمهوری اسلامی ایران محقق شده است، اما این‌که سازوکار حل و فصل مسالمت‌آمیز پی گرفته نشده است، موجب زوال مسئولیت نیست. به‌طور مبنایی، توسل به سازوکار حل و فصل اختلاف بین‌المللی موجب زوال یا تحقق مسئولیت بین‌المللی بابت عمل متخلفانه بین‌المللی نیست. تحقق مسئولیت بین‌المللی بابت عمل متخلفانه بین‌المللی مستلزم وجود عمل متخلفانه بین‌المللی است که خود، واجد دو عنصر انتساب عمل و نقض تعهد بین‌المللی است.

سقوط پهپاد آمریکا^۱ در ایران، گویای قدرت اطلاعاتی و عملکرد دقیق نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر فناوری‌های نوین است که موجب سقوط هواپیمای بدون سرنشین آمریکا در خاک جمهوری اسلامی ایران شده است (جهان‌پناه، ۱۳۹۰). آن پهپاد کارکرد اطلاعاتی داشت و عملکرد آن نقض تمامیت سرزمینی و حاکمیت کشور جمهوری اسلامی ایران بود. افزون‌براین، همسو با این جریان، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران، که به موجب مقررۀ حقوق بین‌الملل عرفی مندرج در ماده ۴ مجموعه مواد ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل،

۱. RQ107

عملکرد آن نهاد منتسب به جمهوری اسلامی ایران است، موفق شد پهپاد اسکن ایگل را، که پهپادی امریکایی است، سرنگون کند (ضیایی و محمدی مطلق، ۱۳۹۴، ص ۴۶). امریکا در اقصی نقاط دنیا، به‌ویژه در منطقه خاورمیانه، دست به کاربست پهپادهایی زده که حق افراد بر امنیت را نشانه گرفته است. برای مثال، این کشور در سرزمین عراق، از رهگذر پهپادهای خود، عملیاتی انجام داد که به شهادت سردار سپهد حاج قاسم سلیمانی و نه تن از همراهان ایشان انجامید. عراق، به‌منزله کشوری که قربانی نقض حق تمامیت سرزمینی و حق حاکمیت قلمداد می‌شود، اقدام امریکا را نقض تعهد بین‌المللی دانسته است^۱؛ از این رو اقدام پهپادها، چه از رهگذر گردآوری خودسرانه اطلاعات و چه از رهگذر پهپادهایی که به‌منظور کشتار - اعم از هدفمند یا غیر از آن - به نقض امنیت فردی منجر می‌شوند، مسئولیت بین‌المللی برای عمل متخلفانه بین‌المللی را به دنبال دارد.

۲. استفاده از پهپادها از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه

به‌موجب ماده ۲(۴) منشور ملل متحد، که قاعده حقوق بین‌الملل عرفی نیز هست، تهدید و توسل به زور ممنوع است، اما این امر نیز نظیر هر عموم دیگری، تخصیص‌بردار است و آن این‌که دفاع مشروع و سیستم امنیت جمعی، دو استثنایی هستند که منشور ملل متحد بر آن وارد دانسته است. درست است که ممنوعیت تهدید و توسل به زور تخصیص خورده است، اما باید دقت شود که دامنه تخصیص، به‌نحو مضیق تفسیر شود و نیز بر شمار آن افزوده نشود. مضاف بر این، حقوق بین‌الملل بشردوستانه (حقوق جنگ و حقوق در جنگ)^۲ تلاش می‌کند که تأثیرات زیانبار جنگ را کاهش دهد. درخصوص مناسبات حقوق بین‌الملل بشردوستانه و حقوق بین‌الملل بشر، گفتنی است که حقوق بین‌الملل بشردوستانه بیشتر به نظم عمومی بین‌المللی توجه دارد و این درحالی است که در حقوق بین‌الملل بیشتر به شخص انسان توجه می‌شود (ممتاز و قربان‌نیا، ۱۳۸۵، ص ۱۷). در واقع در وهله اول، کوشش نظام حقوق بین‌الملل بر این است که مانع از جنگ شود، اما چنانچه به هر دلیلی جنگ درگیرد، قطع نظر از مسئله مشروعیت یا عدم مشروعیت آن جنگ، تلاش می‌کند که پیامدهای جنگ از جمله پیامدهای جانی، مالی و فرهنگی کاهش یابد. با این‌که معاهده‌ای جامع و مانع از دخول اغیار درباره پهپادها وجود ندارد، اما با توسل به مقررات موجود، از جمله کنوانسیون بین‌المللی هواپیمایی کشوری که از آن با عنوان معاهده شیکاگو نیز یاد می‌شود و سند تأسیس سازمان بین‌المللی هواپیمایی کشوری (ایکائو) قلمداد می‌شود، می‌توان اصول و قواعد عرفی و معاهداتی استیاد کرد که در مورد پهپادها اعمال‌شدنی باشند؛ البته این‌گونه نیست که نظام حقوقی به آن گونه که در معاهده ۱۹۴۴ شیکاگو مقرر شده است به‌طور کامل، درباره پهپادها اعمال شود، اما اصول و قواعدی عرفی از آن برداشت می‌شود که درباره پهپادها هم کاربرد دارد. از این رو، باید دقت داشت که کنوانسیون هواپیمایی کشوری به‌طور کامل درباره هر پهپادی اعمال‌شدنی نیست^۳. در این‌باره شایان توجه است که حقوق بشردوستانه به‌علت وضعیت استثنایی که دارد حقوق خاص به‌شمار می‌رود. در ادامه به اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه و قابلیت اعمال آن‌ها از طریق پهپادها پرداخته می‌شود.

۲-۱. اصل تفکیک

اصل تفکیک به‌منظور کاهش آسیب‌ها و صدمه‌های ناشی از جنگ درصدد است کورکورانه عمل نشود و بین نظامیان و غیرنظامیان و به‌طور کلی، اهداف نظامی و غیرنظامی، تفکیک شود^۴. اصل تفکیک مقرر می‌دارد که با افراد غیرنظامی نظیر افراد نظامی رفتار نشود. مضاف بر این، اصل تفکیک پا را از عرصه انسان‌ها فراتر نهاده است و مقرر می‌دارد که با اهداف غیرنظامی همچون اهداف نظامی رفتار نشود؛ برای مثال اصل تفکیک مقتضی می‌دارد که اماکن فرهنگی به‌منزله اهداف غیرنظامی، متمایز از پادگان‌ها به‌مثابه اهداف نظامی باشند. اصل تفکیک اصلی مطلق است و نسبی نیست. به‌موجب این اصل، مطلقاً نباید به اهداف غیرنظامی حمله مسلحانه شود. درخصوص پهپادها باید میان واقعیت و ظرفیت‌ها تمایز

1. Charter of the United Nations (1945), Art. 2(2)

2. Jus in bello

3. Chicago Convention (1944). Convention on Civil Aviation, Art. 3(a)

4. Additional Protocol to Geneva Conventions 1949 (1977). Protocol I relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts. Art. 51(4)

قائل شد. در واقع اگرچه تا امروز واقعیت گویای آن است که در استفاده از پهپادها - به‌ویژه از طریق امریکا و رژیم صهیونیستی - اصل تفکیک رعایت نشده است (منفرد و طباطبایی، ۱۳۹۹، ص ۶۳۲) اما حقیقت آن است که این پهپادها به‌خصوص با پیشرفت فناوری مربوط به هوش مصنوعی، ظرفیت بالایی برای رعایت اصل تفکیک دارند و رعایت نکردن آن، به خواست سازندگان و هدایت‌کنندگان آن‌ها بازمی‌گردد. با توجه به این‌که فناوری طراحی و تولید پهپادها پیشرفت چشمگیری داشته است، پهپادها می‌توانند ظرفیت رعایت اصل تفکیک بین افراد نظامی و غیرنظامی و همین‌طور تفکیک بین اهداف نظامی و غیرنظامی را داشته باشند؛ برای مثال در پریدیتور، که هواپیمای بدون سرنشین به‌شمار می‌رود، حسگرهای بسیار هوشمندی تعبیه شده که به‌خوبی قادر است در شرایط نامساعد جوی و تاریکی هوا هم افراد و اجسام را به‌دقت ببیند. (<https://science.howstuffworks.com/predator.htm>).

همچنین اسکن ایگل، که پهپادی امریکایی است و در جمهوری اسلامی ایران ساقط شد، قابلیت بالایی در مشاهده افراد و اجسام در شب از راه دور دارد. با این حال، باید میان ظرفیت آن‌ها و خواست هدایت‌کنندگانشان تمایز قائل شد. پهپادهایی نظیر پریدیتور و اسکن ایگل نشان داده‌اند که پهپادها قابلیت بسیار بالایی در رعایت اصل تفکیک دارند، اما این‌که هدایت‌کننده آن‌ها بخواهد این اصل را رعایت کند، امر دیگری است (Funk, 2016).

مطابق با کنوانسیون‌های ژنو، درگیری دو دولت با هم حالت جنگی ایجاد می‌کند و در جریان آن، باید به حقوق بشردوستانه توجه شود. براین اساس، نمی‌توان در یک درگیری تمامی اماکن و افراد را هدف قرار داد. افرادی که به‌طور مستقیم در جنگ حضور ندارند نباید هدف قرار داده شوند؛ بنابراین برای هدف‌گیری افراد توسط پهپادها باید دو شرط وجود داشته باشد؛ اول این‌که باید ثابت شود که درگیری مسلحانه وجود دارد و دوم این‌که افرادی که مورد هدف قرار گرفته‌اند در درگیری نقش داشته باشند. این امر درباره‌ی پهپادها، به‌منزله‌ی مظاهر و دستاوردهای فناوری، کاربرد دارد؛ البته در این خصوص، توان بالای پهپادها موجب نبردی ناهمگون نیز شده است (نوارده توپچی و شکوهی، ۱۳۹۰، ص ۴). هواپیماهای بدون سرنشین، که با اهداف جنگی ساخته می‌شوند، ظرفیت آن را دارند که به سلاح‌های هوشمند مجهز شوند و با سیستمی نوین به‌دقت هدف نظامی را نشانه بگیرند. برای مثال، در دنیای کنونی بین‌المللی تسلیحات لیزری و سیستم‌های دقیق اسکن در هواپیماهای بدون سرنشین کاربرد دارند که خود مرهون پیشرفت فناوری است، اما استفاده نکردن از آن‌ها بحث دیگری است که به خواست هدایت‌کنندگانشان بازمی‌گردد، نه ظرفیت هواپیماهای بدون سرنشین (کرماجانی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۳). از این رو، آمار تأسف برانگیزی که در خصوص جان‌باختن و مجروح شدن غیرنظامیان یا ویرانی اهداف غیرنظامی بر اثر استفاده از پهپادها ارائه می‌شود به‌دلیل ضعف این پرنده‌های مصنوعی انسان نیست، بلکه ناشی از خواست هدایت‌کنندگان آن‌هاست.

۲-۲. اصل تناسب

اصل تناسب به این معناست که میان هدف و اقدام تناسب وجود داشته باشد. در واقع به‌موجب این اصل، مقتضی است که اقدام مسلحانه‌ای که در خصوص هدف اعمال می‌شود با آن هدف متناسب باشد. برای مثال، در زمان جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، بمب‌هایی علیه جمهوری اسلامی ایران در کوچه‌هایی از روستاها یا شهرهایی زده شد که آن بمب از آن کوچه بزرگ‌تر بود. لزوم رعایت اصل تناسب به این امر بازمی‌گردد که هر طرف، بیش از شکست دشمن هدف دیگری نداشته باشد^۱.

اصل تناسب درصدد است خسارت‌های مضاعف ایجاد نشود. شق دوم از بند پنجم ماده ۵۱ و نیز ماده ۵۷ پروتکل ۱۹۷۷ الحاقی اول به کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو به این اصل و بایستگی آن پرداخته است^۲. پهپادها به‌دلیل پیشرفت فناوری، ظرفیت بالایی برای رعایت اصل تناسب دارند. در واقع با کمک حسگرهای پیشرفته و سلاح‌های لیزری و قابلیت تشدید و تضعیف کردن قدرت و سرعت به کمک فناوری، آن‌ها می‌توانند به‌خوبی اصل تناسب را رعایت کنند (Akerson, 2015, p. 184, 185, 191).

¹. Rome Statute, 1998: Art. 8(2)(b)(4)

². Protocol I Additional to Geneva Conventions, 1977: Art. 51(5)(2)

درست است که در واقعیت کاربست این پرنده‌های مصنوعی انسان‌گرای آن است که آمار خوبی در رعایت اصل تناسب نداشته‌اند، اما در این خصوص هم نظیر اصل تفکیک، مسئله به استفاده از آن‌ها برمی‌گردد، نه قابلیت خود پهپادها. پهپادها قابلیت بالایی در رعایت اصل تناسب دارند و این قابلیت با کمک فتاوری نوین به‌دست آمده است و در عصر کنونی، با هوش مصنوعی قابلیت مضاعفی دارند، اما این که در واقعیت از آن قابلیت بهره‌گرفته شود، به سازندگان و هدایت‌کنندگان این پرنده‌ها، که همانا انسان‌ها هستند، بستگی دارد. از این رو، حمایت از غیرنظامیان و کاهش دادن آسیب و خسارت از اهداف حقوق بین‌الملل بشردوستانه است که متوقف به رعایت اصل تناسب قلمداد می‌شود (ممتاز، ۱۳۷۸، ص ۵۵) و پهپادها به‌خوبی قابلیت و ظرفیت رعایت اصل یادشده را دارند.

۲-۳. اصل احتیاط

اصل احتیاط، که از آن به اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی نیز یاد شده، لازم می‌دارد که به‌منظور جلوگیری و کاستن از آسیب و صدمه به افراد و به‌طور کلی اهداف غیرنظامی، اقدامات احتیاطی لازم اتخاذ شود. از این اصل، برداشت می‌شود که در مقام تردید میان نظامی یا غیرنظامی بودن هدف، احتیاط جاری و از حمله به آن اجتناب شود (منفرد، ۱۳۹۲، ص ۱۰-۱۲). به این ترتیب، به‌موجب اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی، در صورتی که تردید شود هدف نظامی است یا غیرنظامی، بایسته است که فرض بر غیرنظامی بودن نهاد و از حمله اجتناب کرد. در مقام تردید بین نظامی یا غیرنظامی بودن هدف، اصل تفکیک جاری نیست؛ زیرا اصلاً یقین به نظامی بودن یا نبودن آن وجود ندارد و از این روی است که در چنین موردی لازم است به‌سراغ اصل احتیاط رفت و اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی را رعایت کرد. به این ترتیب، اصل احتیاط بستر متفاوتی در مقایسه با اصل تفکیک دارد. هر دو از اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه هستند، اما یکی در مقام یقین است و دیگری در مقام تردید. در اصل تفکیک، یقین وجود دارد که هدف نظامی است یا غیرنظامی، اما در اصل احتیاط، میان نظامی یا غیرنظامی بودن هدف تردید است.

شق سوم از بند دوم ماده ۵۷ پروتکل اول ۱۹۷۷ الحاقی به کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو لازم داشته است که اخطار مؤثر قبلی صورت گیرد. طرف‌های متخاصم باید به‌منظور دورنگه‌داشتن جمعیت، افراد و اموال غیرنظامی تحت اختیار و کنترل خود از محدوده و نزدیکی نظامیان و پیامدهایی که ممکن است داشته باشد، اصل احتیاط را رعایت کنند (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۲، ص ۸۱-۸۲). به‌موجب اصل احتیاط، طرفی که قصد حمله‌کردن دارد نباید احتمال غیرنظامی بودن هدف را بدهد. چنانچه حمله‌کننده احتمال دهد که آن هدف غیرنظامی است یا به‌طور معقولی این امر پیش‌بینی‌پذیر باشد، حمله به آن هدف نقض تعهد بین‌المللی به‌شمار رفته و مسئولیت بین‌المللی آن کشور را به دنبال دارد. به این ترتیب، اساس واحد است و بایستگی رعایت اصل احتیاط توسط پهپادها مستلزم آن است که هدایت‌کنندگان و البته سازندگان، این امر را پیش‌بینی کرده باشند. سازندگان از رهگذر تعبیه تجهیزات و فتاوری‌های لازم باید رعایت این اصل را مطمح نظر قرار دهند و هدایت‌کنندگان در مقام کاربری آنان باید اصل یادشده را پاس بدارند.

۲-۴. اصل ضرورت

اصل ضرورت به‌منزله‌ی یکی از اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه مطرح است و آن به این معناست که حمله مسلحانه باید برای حصول یک هدف نظامی معقول صورت گیرد (کرماجانی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲). به‌موجب ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ به کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹، حمله مسلحانه باید فقط متوجه اهداف نظامی باشد و در واقع، حمله مسلحانه باید مزیت نظامی معین و مشخصی داشته باشد. از اصل ضرورت چنین برداشت می‌شود که کشور نمی‌تواند بدون آن که مزیت نظامی برای خود متصور باشد، دست به حمله نظامی بزند. حمله مسلحانه در صورتی باید صورت گیرد که مزیت نظامی وجود داشته باشد و آن مزیت نظامی باید از پیش معین و مشخص باشد.

از این رو، گفتنی است که اصل ضرورت نظامی هم جنبه جوازدهندگی دارد و هم جنبه بازدارندگی (نوروزی، ۱۳۹۹، ص ۱۲۱). جنبه جوازدارندگی آن در جایی است که حمله مسلحانه به اهداف نظامی را در صورتی که مزیت نظامی از پیش معین و مشخصی داشته باشند معجز

می‌داند. جنبه بازدارندگی آن، که در نوشتار پیش‌رو بیشتر محل صحبت است، گویای آن است که چنانچه حمله فاقد مزیت نظامی از پیش معین و مشخص باشد نباید به آن مبادرت کرد. بی‌شک فناوری‌های نوین قابلیت شایان توجهی برای پهپادها میسر می‌سازند تا بتوانند شرط وجود مزیت نظامی از پیش معین و مشخص را بهتر رعایت کنند.

۲-۵. اصل منع رنج و آلام بیهوده

اصل منع رنج و آلام بیهوده یکی دیگر از اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه است که از آن به اصل انسانیت نیز یاد شده است. به موجب اصل منع رنج و آلام بیهوده، اگر حمله مسلحانه متضمن رنج و درد بیهوده باشد، نباید به آن مبادرت شود. به موجب این اصل، چنانچه عملی صورت گیرد که در آن نظامیان از غیرنظامیان تفکیک داده شوند، تناسب رعایت شده باشد، تمامی اقدامات احتیاطی اتخاذ شده باشند، مزیت نظامی از پیش معین و مشخص در آن وجود داشته باشد، اما متضمن رنج و درد بیهوده قلمداد شود، به موجب حقوق بین‌الملل بشردوستانه ممنوع است (کرماجانی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۶).

ماده ۳۵ پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ به کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹، ماده ۲۲ کنوانسیون چهارم لاهه ۱۹۰۷ و نیز ماده ۲۳ کنوانسیون چهارم لاهه ۱۹۰۷ درصدد برآمده‌اند که اصل منع رنج و آلام بیهوده رعایت شود.^۱ به موجب این اصل، طرف‌های درگیر نباید به روش‌هایی متوسل شوند یا ابزارهایی به کار بندند که رنج و آلام بیهوده به دنبال داشته باشد. در واقع حتی اگر در آن عمل، اصول تفکیک، تناسب، ضرورت و احتیاط رعایت شده باشند، اما متضمن رنج و درد بیهوده باشد باز هم ممنوع است. درخصوص پهپادها، این نکته شایان توجهی است که متأسفانه فناوری تیغی دولبه است و می‌تواند موجب رنج و درد بیهوده شود. در واقع خود این فناوری می‌تواند اسباب رنج و درد مضاعف را میسر سازد، اما این به آن معنا نیست که لزوماً فناوری بستر رنج و درد بیهوده را فراهم کند. فناوری بستر آن را فراهم می‌سازد، اما سازندگان یا هدایت‌کنندگان هستند که می‌توانند آن را به کار بندند یا خیر؛ بدین ترتیب این‌گونه نیست که پهپادها نتوانند اصل یادشده را رعایت کنند.

نتیجه‌گیری

بررسی چالش‌های استفاده از پهپادها به‌منزله‌ی فناوری نوین از منظر حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه نشان‌دهنده‌ی آن است که آن دسته از هواپیماهای بدون سرنشین که با هدف گردآوری اطلاعات ساخته و به‌کار گرفته می‌شوند، بیشتر به‌مثابه‌ی ابزاری برای نقض حق افراد بر حریم خصوصی و نیز جاسوسی بین‌المللی به‌کار گرفته می‌شوند. چنین استفاده‌ای از پهپادها ممکن است منتج به نقض حق افراد بر حریم خصوصی شود. مضاف بر این، چنانچه پهپادها با کارکرد اطلاعاتی به‌طور غیرقانونی اطلاعات محرمانه‌ی کشوری دیگر را به‌دست آورند یا حتی به آن مبادرت ورزند، خود به‌فراخور موضوع، نقض تمامیت سرزمینی، استقلال سیاسی و همچنین نقض حاکمیت کشور می‌تواند قلمداد شود. این درحالی است که چه نقض حق افراد بر حریم خصوصی باشد و چه نقض حق کشورها بر تمامیت سرزمینی، استقلال سیاسی و حاکمیت، بی‌تردید عنصر تشکیل‌دهنده‌ی عمل متخلفانه‌ی بین‌المللی قلمداد می‌شود. حق افراد بر حریم خصوصی از حق‌های شناخته‌شده در نسل اول از حقوق بشر است که کشورها متعهد به پاسداشت آن هستند و مضاف بر این که یک تعهد معاهده‌ای است، تعهدی عرفی نیز برشمرده شده و حتی گاهی از آن به‌قاعده‌ی امره‌ی حقوق بین‌الملل عام یاد شده است. حق کشورها بر تمامیت سرزمینی، استقلال سیاسی و حاکمیت نیز مضاف بر این که تعهدات معاهده‌ای هستند شأن عرفی دارند. استفاده از پهپادها به‌منظور تحصیل اطلاعات محرمانه‌ی کشور دیگر، در نقض حاکمیت کشورها، صلح و امنیت بین‌المللی را متأثر می‌سازد. از این‌رو، استفاده از پهپادها با کارکرد اطلاعاتی اغلب یا منتج به نقض حق افراد بر حریم خصوصی شده یا امنیت افراد را هدف قرار می‌دهد و همسو با این جریان، استفاده آن در خارج از گستره‌ی مرزهای یک کشور، تجاوز قلمداد می‌شود و نقض تمامیت سرزمینی و نیز نقض حاکمیت آن کشور به‌شمار می‌رود. در این راه، باید توجه داشت که استفاده از پهپادها بستر نقض

^۱. Hague Convention IV, respecting the Laws and Customs of War on Land (1907), Arts 22-23.

حق حریم خصوصی و امنیت فردی را میسور ساخته است، اما رابطه استفاده از پهباد و نقض حق بر حریم خصوصی و امنیت فردی، رابطه این‌همانی نیست. این‌گونه نیست که استفاده از پهبادهای، حتی اگر صرفاً کارکرد اطلاعاتی داشته باشد، لزوماً نقض حقوق یادشده باشد. درباره‌ی حقوق بین‌الملل بشردوستانه، اصول تفکیک، تناسب، احتیاط، ضرورت و منع رنج و آلام بیهوده، در خصوص این پهبادهای قابلیت اعمال دارند. این پرنده‌های هدایت‌پذیر از راه دور، به لحاظ فتاوری پیشرفته‌ای که دارند و روزبه‌روز بر پیشرفتگی آنان افزوده می‌شود، توانایی بالایی برای رعایت تفکیک میان اهداف نظامی و غیرنظامی دارند و بهتر می‌توانند تناسب به‌منزله‌ی یکی از اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه را رعایت کنند. همین‌طور رعایت اصول احتیاط و ضرورت و نیز منع رنج و آلام بیهوده از رهگذر کاربرد پهبادهای به‌راحتی اعمال‌شدنی است که خود دستاورد فتاوری است، اما تمامی این‌ها منوط بر آن است که سازندگان و هدایت‌کنندگان این پرنده‌های ساخت دست انسان بخواهند این قابلیت را به‌کار بندند. در صورتی که سازندگان پهبادهای خودکار و همین‌طور هدایت‌کنندگان از راه دور هواپیماهای بدون سرنشین بر آن باشند تا اصول تفکیک، تناسب، احتیاط، ضرورت و منع رنج و آلام بیهوده در حکم اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه رعایت شوند، پیشرفت چشمگیر فتاوری‌های نوین و در عصر کنونی، هوش مصنوعی، ظرفیت شایان توجهی برای آن است که پهبادهای بتوانند اصول یادشده را رعایت کنند. پهبادهای چه به‌صورت بالقوه و حتی برخی به‌صورت بالفعل توان رعایت اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه را دارند، اما آمار غم‌انگیز اعمال متخلفانه بین‌المللی و جنایاتی که از رهگذر این پهبادهای ارتکاب یافته‌اند به‌دلیل خواست سازندگان و هدایت‌کنندگان این پهبادهای بوده است. پهبادهای هم نظیر هر دستاورد فتاورانه‌ی دیگری همچون تیغی دولبه است که هم می‌تواند در خدمت صلح و امنیت بین‌المللی باشد و هم می‌تواند بلا‌ی جان انسان شود.

نقض هریک از تعهدات برخاسته از حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه، در صورتی که منتسب به کشور یا سازمان بین‌المللی دولتی باشد، مسئولیت بین‌المللی آن کشور یا سازمان بین‌المللی را به دنبال دارد. در واقع تحقق مسئولیت بین‌المللی بابت عمل متخلفانه بین‌المللی، مستلزم آن است که عمل متخلفانه بین‌المللی ارتکاب یابد و ارتکاب عمل متخلفانه بین‌المللی، از دو عنصر انتساب عمل و نقض تعهد بین‌المللی تشکیل می‌شود. از این‌رو، نقض هریک از تعهدات چه به‌موجب حقوق بین‌الملل بشر و چه به‌موجب حقوق بین‌الملل بشردوستانه محقق شود و آن عمل (فعل یا ترک فعل) منتسب به آن کشور یا سازمان بین‌المللی باشد، عمل متخلفانه بین‌المللی ارتکاب می‌یابد. درباره‌ی انتساب اقدامات هواپیماها، همچنان‌که در کنوانسیون شیکاگو درباره‌ی هواپیماهای کشوری تصریح شده است و به‌طور کلی جامه حقوق بین‌الملل عرفی به تن دارد، قاعده پرچم مجری است. اعمال و رفتار هر هواپیما به کشوری منتسب است که هواپیما پرچم آن کشور را به اهتزاز درآورده است.

از این‌روست که تعهدات ناشی از اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشر و نیز تعهدات ناشی از اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در زمره تعهدات اولیه دانسته شده‌اند که چنانچه نقض شوند و آن نقض به کشور یا سازمان بین‌المللی منتسب باشد، تعهد ثانویه تکوین می‌یابد. قواعد حقوق مسئولیت بین‌المللی بابت عمل متخلفانه بین‌المللی به آن گونه که جامعه حقوق بین‌الملل عرفی به تن دارند و اغلب در مجموعه مواد ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل در زمینه مسئولیت بین‌المللی دولت بابت عمل متخلفانه بین‌المللی و مجموعه مواد ۲۰۱۱ نهاد یادشده در خصوص مسئولیت سازمان بین‌المللی بابت عمل متخلفانه بین‌المللی منعکس شده است، از جنس تعهدات ثانویه هستند و به‌محض ارتکاب عمل متخلفانه بین‌المللی (انتساب و نقض تعهد بین‌المللی)، به‌طور خودکار محقق می‌شوند و این صرف‌نظر از آن است که آن کشور یا سازمان بین‌المللی زیان‌دیده یا قربانی، به اقامه دعوی مبادرت ورزد یا به سازوکارهای حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی متوسل شود یا نشود. با تحقق عمل متخلفانه بین‌المللی در حوزه حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه، مسئولیت بین‌المللی به‌طور خودکار محقق است.

منابع

- انصاری، باقر (۱۳۸۳). حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱(۶۶)، ۱-۵۳.
- ایزدی‌فرد، علی‌اکبر و نظریور، حمزه (۱۴۰۱). مسئولیت مدنی پهپادهای غیرنظامی. دوفصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۱(۵۵)، ۵۳-۷۶. doi: 10.22059/JFIL.2022.338615.669304
- تقی‌زاده، زکیه و هداوندی، فاطمه (۱۳۹۱). کاوشی در مشروعیت استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در حقوق بین‌الملل. فصل‌نامه مطالعات بین‌المللی، ۹(۳)، ۶۳-۹۵.
- جهان‌پناه، محمدحسین (۱۳۹۰). گزارشی از سقوط هواپیمای رادارگریز امریکا در خاک ایران. دوماهنامه هواپیما، ۱۱، ۲۶-۲۹.
- ستایش‌پور، محمد (۱۳۹۴). مسئولیت اشتقاقی در نظام مسئولیت بین‌المللی، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۲). حقوق بین‌الملل بشردوستانه، تهران: گنج دانش.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۱). حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: گنج دانش.
- ضیایی، سید یاسر و محمدی مطلق، علیرضا (۱۳۹۴). ورود پهپادهای جاسوسی به قلمرو هوایی ایران از منظر حقوق بین‌الملل. فصل‌نامه مطالعات راهبردی، ۱۸(۶۷)، ۴۳-۶۸. doi: 20.1001.1.17350727.1394.18.67.2.4
- طلایی، فرهاد و زرننگار، احسان (۱۳۹۶). «پویایی قواعد حقوق بین‌الملل و امکان‌سنجی استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین»، فصل‌نامه مجلس و راهبرد، ۲۴(۹۱)، ۳۵-۵۶.
- علاقه‌بند، یونس و یزدان‌نجات، رزا (۱۳۹۲). گسترش استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در آیین حقوق توسل به زور و مخاصمات مسلحانه. مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۰(۴۸)، ۲۰۵-۲۳۰. doi: 10.22066/CILAMAG.2013.16351
- کاظمی، حمید و الهیان، سمانه (۱۳۹۹). توسعه پهپادهای غیرنظامی در ایران و چالش‌های پیش‌روی آن. فصل‌نامه فناوری در مهندسی هوافضا، ۴(۲)، ۴۵-۶۴. doi: 20.1001.1.26764253.1399.4.2.5.5
- کرم‌جانی، داود (۱۳۹۲). کاربرد هواپیماهای بدون سرنشین از منظر حقوق بین‌الملل، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- محمودی، سیدهادی (۱۳۹۰). تأثیر فناوری‌های علمی بر توسعه و تحول حقوق بین‌الملل فضایی، فصل‌نامه پژوهش حقوق، ۱۳(۳۲)، ۳۳۷-۲۹۹.
- ممتاز، جمشید و قربان‌نیا، ناصر (۱۳۸۵). چارچوب هنجاری نظام بین‌الملل حقوق بشر و بشردوستانه. دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی، ۱(۱۰)، ۳-۱۸.
- منفرد، مهوش (۱۳۹۲). قواعد حقوق بشردوستانه در جنگ‌های هوایی، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه قم.
- منفرد، مهوش و طباطبایی، سیداحمد (۱۳۹۹). رژیم حقوقی قابل اعمال بر سیاست کشتار هدفمند اسرائیل در سرزمین فلسطین. فصل‌نامه مطالعات حقوق عمومی، ۵۰(۲)، ۶۱۷-۶۳۶. doi 10.22059/jplsq.2018.257479.1737
- مهرپور، حسین (۱۳۸۷). نظام بین‌المللی حقوق بشر. تهران: اطلاعات.
- مرادی، عطا (۱۳۹۸). تاریخچه پهپاد پستی و ضرورت استفاده پهپاد پستی در ایران. نشریه دانشمند، ۱۱، ۸۲-۸۶.

نواده توپچی، حسین و شکوهی، حسین (۱۳۹۰). نقش راهبردی پهپاد در صحنه نبرد ناهمگون، فصل‌نامه مطالعات دفاعی استراتژیک، ۴۵، ۷۹-۱۰۲.

نوروزی، علیرضا (۱۳۹۹). بررسی اصل ضرورت نظامی در حقوق بشردوستانه بین‌المللی (محدودکننده یا توجیه‌کننده). مجله بین‌المللی پژوهش ملل، ۵۲، ۱۰۱-۱۲۴.

Akerson, D. (2014). Applying jus in bello proportionally to drone warfare. *Or. Rev. Int'l L.*, 16, 173-224.

Burke, R. J., & Cooper, C. L. (Eds.). (2008). *International terrorism and threats to security: Managerial and organizational challenges*. Edward Elgar Publishing.

Funk, A. (2016). Drones in contemporary warfare: The implications for human rights. *LSE Human Rights Blog*. <https://eprints.lse.ac.uk/80167/>

Kondrasuk, J. & Arwood, E. (2008). International Terrorism and Threats to Security: Implications for Organizations and Management in Ronald Burke and Carly Cooper (ed.). *International Terrorism and Threats to Security: Managerial and Organizational Challenges*, Edward Elgar Publishing.

Schmitt, M. N. (2010). Drone Attacks under the Jus ad Bellum and Jus in Bello: Clearing the 'fog of Law'. *Yearbook of international humanitarian law*, 13, 311-326..

UNHRC (2010). Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Execution Study on Targeted Killings, Philip Alston, UN Doc, 28 May, A/HRC/14/24/Add. 6.

<http://www.humanrights-iran.ir/news-36624.aspx>

<https://science.howstuffworks.com/predator.htm>